

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՐՈՒՐԱՊԻՒՆ ՕՐԻՆԱԳԻՐՔԸ

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ն

ՔԱՐԿՈՅՈՂԻՆ ԳԻՒՏԸ

Ֆրանսական հնագիտական արշավախումբին կողմէ, J. de Morgan-ի ղեխաւորութեամբ, 1901 Դեկտեմբեր 1902 Յունուարին, Սիւզի մէջ կատարուած պեղումներու ընթացքին, երեք մեծ կտորներէ բաղկացած՝ իրարու դիւրաւ միանալի գրեթէ զլանաձև, ցայտաքարէ հատոր մը գրտնուեցաւ, 2 մ.25 բարձրութեամբ, 1 մ.65 շրջապատով զազաթէն, և 1 մ.90 խաւիսիւնէն:

Ճակտի կողմէն, վերև՝ հարթաքանդակ մը կը պատկերացնէր Համմուրայի թագաւորը, իր Օրինագիրքը ստանալու գիրքով, զահի վրայ բազմած՝ արդարութիւնը և իրաւունքը խորհրդանշող՝ արեւ-աստուած՝ Շամաշէն: Louvre-ի թանգարանը, անմիջապէս փոխադրուեցաւ քարկոթողը. աշխարհուշակ համբաւի տիրացաւ V. Scheil, զայն հրաշալիօրէն, առաջինն ըլլալով, արտադրութեամբ և թարգմանութեամբ հրատարակելով, — Délégation en Perse, Mémoires publiées sous la direction de M. J. de Morgan, délégué général, Tome IV, Textes Elamites-Sémitiques, deuxième série-ի մէջ, Paris, 1902, որուն հետեւեցան Müller-ի (1903), Winckler-ի (1904), Harper-ի (1904), Kohler-Peiser-ի (1904) և ուրիշ հեղինակներու թարգմանութիւնները:

ՕՐԻՆԱԳՐՔԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Երեք դասակարգերու կը ստորաբաժնուէր ընկերութիւնը. 1. awêlu «պատմարդը», 2. mushkenu «կէս-աղաւթ, բանուոր, խեղճ» որուն սուսմերական նախատիպն է mash-en-dà կամ mas-dà, տե՛ս Seltene Assyrische Idéogramme, B. Meissner, Leipzig, 1910, թիւ 1095 և 1114. Սեմական և Ռոմանական լեզուներու մէջ նաև անցած է այս mushkenu բառը, արամ. מֶשְׁכֵּן, արաբ. مَسْكِين, եթովպ. mesekine, ասոր. ܡܫܝܬܐ,

եբր. מֶשְׁכֵּן, ֆրանս. mesquin, իտալ. meschino, meschinello, բորթ. mesquinho, 3. ardu «արու ստրուկ» amtu «էգ ստրուկ»:

Միջնագարը՝ իր ազնուականներով, միջնակարգով, և ստրուկներով, կը յիշեցնէր, որոշ չափով, այս ընկերային իրաւակարգը, տե՛ս La Civilisation d'Assur et de Babylone, G. Conteneau, 1951, էջ 306. Awêlu-ն ազնուականն էր, պատրիկը, մարզը՝ իր հոգեկան, բարոյական, իմացական ամբողջութեամբ, զնահատանքի արժանի: Բաղդատաբար, ստորակարգ, սոսկական հպատակի համեստութեամբ, անհատականօրէն նուազ արժեւորուած, բանուորի խեղճութեամբ, սինքլորը կը ներկայացնէր mushkenu-ն. ընկերային յետին դասակարգի կը պատկանէր արդարև ստրուկը. բռնապատակի ենթակայ էր, ինչք-ստացուածքը իր տիրոջ. կը ծախուէր, գրաւի կը գրուէր. սակայն, չէին զլացուած իրեն որոշ իրաւունքներ. իր տիրոջ կողմէ, գրաւոր արտոնութեամբ միայն, գործառնութիւններ կրնար ընել. Աղաւթ-մարդու մը աղջկան հետ կրնար ամուսնանալ. էգ-ստրուկ մը, փոխադարձաբար, իր տիրոջ հարճը կրնար ըլլալ: Ստրկութիւնը յատկանշող մասնաւոր նշան մը, abuttu-ն «քունքի մագը» կը կրէին ստրուկները. անոնց ձերբակալումը կը գիւրացնէր այդ հետքը, որովհետև, շատեր յուսահատած իրենց անել վիճակէն, կը ջանային փախուստ տալ քաղաքէն. մահուան կը դատապարտէին կամ ձեռքերը կը կտրէին անոնց՝ որոնք իրենց խուսափումը կը գիւրացնէին. ինքզինքը փրկանաւորելու արտօնուած էր ստրուկը, եթէ ի վիճակի չէր, տաճարին կամ պալատին կը վերապահուէր այդ. Աղաւթ-մարդոց կողմէ կրնային որդեգրուիլ, և տիրանալ ժառանգական իրաւունքի:

Ամուսնութեան պարագային, անհրաժեշտ կը նկատուէր երկու կողմերու նախագոյ համաձայնութիւնը, որ պայմանագրի մը խմբագրումով կը վաւերացուէր. գնումով չէր կատարուէր ամուսնութիւնը, և այդպիսի դրութիւն մը գոյութիւն չուէր, որովհետև, թէ՛ ընկերութեան և թէ՛ ընտանիքին մէջ, կինը, Համմուրայական շրջանին, ստորագաս հանգամանքով մը չէր արժեգրուած:

Ամուսնութիւնը կը կանխուէր յաճախ փեսացուն կողմէ, իր աներին կամ նշանածին նուիրուած ընծայով մը՝ «tirhatu» կոչուած. կը վերագրածուէր այդ նուէրը, եթէ աները իր աղջկան ամուսնութեան չհաւանէր, կամ եթէ ճակատագրին երթար (մեռնէր) առանց զաւակներ ձգելու. արգարե, ամուսնութեան վաւերացման գրաւականը «tirhatu»-ն՝ ամուսնական սակի մը թելադրանքով, այլ նշանտուքի պարգև մը լոկ. նուէրը որ կը տրուէր աղջկան իր ծնողքին կողմէ, «sheriqtu» կը կոչուէր, օժիտը՝ մեր արդի հասկացողութեամբ, միակ միջոցը ամուսնական կեանքի մէջ իր անկախութիւնը ապահովող. իր զաւակներուն կը պատկանէր այդ, իր մահէն վերջ. եթէ ամուլ էր, իր ընտանիքին կը վերագրածուէր. իր օժիտը ստացող աղջկիւր իրաւասութիւն չունէր իր հօր ժառանգութեան վրայ. եթէ իր աղջկան ամուսնութենէն առաջ հայրը մեռած էր, եղբայրները անոր օժիտ-բաժինը պարտաւոր էին տալու, հօրենական ժառանգէն:

«Tirhatu»-էն զատ, նշանտուքի շրջանին, biblu կոչուած շարժագոյք-նսւէրներ կուտար փեսացուն աղջկան, իսկ ամուսնութեան շրջանին ամուսնին կողմէ տրուած նուէրը «nudunnu» կը կոչուէր:

Միակին էր Բաբելոնի սովորաբար ամուսնութեան և հիւանդութեան պարագաներուն մանաւանդ, բազմակնութիւնը ներելի էր. օրինաւոր կնոջ հետ գրեթէ համահասար իրաւունքներ կը վայելէր հարճը: Զանազան հանգամանքներու տակ արտօնուած էր ամուսնալուծումը. եթէ էրիկը անփոյթ գտնուէր ամուսնական կեանքի հրամայականներուն, կինը կրնար զինքը ձգել, իր օժիտը առնել, և վերամուսնանալ, եթէ փափաքէր, իսկ եթէ կինն էր յանձաւորը, գետը կը նետէին զինքը. կը ցցահարուէր այն էգը՝ որ ռըրիշի մը սիրոյն, իր ամուսնին էր սպաննած:

Հարազատ զաւակներու կարգին կը դասուէր օրգեգիրը, օրինական պայմանագրով. հօրենական օրգեգիր ժառանգութենէն կրնար օգտուիլ. ծանր պատիժներու կ'ենթարկուէր իր օրգեգիր-ծնողքը ուրանալու պարագային. արգ, գրամական հատուցում մը կը վճարէր ծնողքը եթէ իր օրգեգիր զաւակը անտեսէր. չէր կրնար

պահանջուիլ ան իր հարազատ-ծնողքին կողմէ. գերագոյն պետք ընտանիքին՝ հայրն էր. կրնար գրաւի դնել, կամ իր պարտքերուն փոխարէն ծախել իր զաւակը. կ'ամուսնացնէր զանոնք. իր մահէն վերջ ամուրի մնացողին, միւս եղբայրները ամուսնագին մը կը յատկացնէին հօրենական ժառանգէն:

Յանցանքներու և ռճիւններու վճիռները, դատական մարմինն էր որ կ'արձակէր վկաներու ներկայութեան. կը կիրարկուէր նաեւ երգումը ապացոյցով՝ Աստուծոյ կամ տաճարի դրան առջև, կորսուած կամ գողցուած ապրանքներու առիթով, սեփականատէրի և աւանդապահի անհամաձայնութեամբ, վաճառականի և իր պաշտօնային վէճերու հետեանքով: Ամբողջութեան փորձը կամ Աստուծոյ դատաստանը (ordeal) կը կայանար ամբաստանելու նետելով ջուրին մէջ, եթէ անվթար դուրս գար, անպարտ կ'արձակուէր. փոխ-վրիժական գրութիւնը (law of retaliation) ահի ընդ ականի դուզահեռաբար Մովսիսական Օրէնքին կը կիրարկուէր նաեւ. դրամի փոխառութիւններ, վաճառականական ընկերակցական մուրհակներ, հունտի, առջարի, հողի, տունի, նաւու, ստրուկներու, ճշգուած տոկոսով՝ գույութիւն ունէին. զինուորական կամ քաղաքական անձնաւորութիւններ կրնային ազատօրէն վարել, օգտագործել և վայելել իրենց պաշտօնի աւանները, որոնք, դաշտէ մը, տունէ մը կամ պարտէզէ մը կը բաղկանային. առհասարակ, հողը անձնական սեփականութիւն մըն էր, տուրքով պետութեան ենթակայ. որոշեալ սակերով մշակելի հողեր վարձու կը տրուէին. եթէ ան շահաբաժնեկից գրութեամբ պայմանագրուած էր, տէրը և վարձակալը հաւասարապէս կը կրէին միասու. հողը, զոր պարտէզի մը կը վերածէր պարտիգպանը, առաջին չորս տարիներուն վարձք չէր տար, իսկ հինգերորդին, ինքը և սեփականատէրը, արդիւնքը կը բաժնուէին հաւասարապէս:

Ջրանցքներու և խրամներու գրութիւնը, մեծապէս կը նպաստէր հողամշակութեան. օրովհետեւ, յաճախակի էին հեղեղները, թումերու նորոգումը կտրեւոր էր. ան որ անփոյթ գտնուէր և իբր հետեանք, իր զը սյիլի դաշտին աւերման պատճառ հանգիստանար, անոր ընծայած միասու հատու-

յանելու պարտաւոր էր: Նաւային վաճառականութիւնը ընդհանրացած էր: Վկաներու ներկայութեան կը կատարուէր աւանդը և ամբարումը: Հետիոտն կամ ծովային զինուոր մը, թագաւորէն իրեն տրուած հողը, տունը կամ պարտէզը չէր կրնար ծախել կամ կրաւի գնել, և ոչ ալ սեպհականացնել: Իր կնոջ կամ աղջկան չէր կրնար ձգել զանոնք իր բացակայութեան, այլ փոխանորդ մը կը նշանակէր:

Սուամերէն «Nin-An» բառացիօրէն «երկնքի տիկին».— Ուխտեալներ էին ասոնք, վանքերու մէջ բնակող. գինեւորները բանալ կամ յաճախել արգելուած էր իրենց:

Ձեռքերը կը կտրէին այն բժիշկին կամ անասնաբուծին, որ անյաջող պորձառութիւն մը կատարած էր. նոյնպէս եթէ գիտակցաբար սափրիչ մը ստրուկի մը նշանը ածիւլէր. իր իսկ ծախսերով նորոգելու պարտաւոր էր ճարտարապետ մը, իր խարխուլ կառուցած տունը. լեզուն կը կտրէին այն ստրուկին, որ կ'ուրանար իր տիրոջ հեղինակութիւնը, իսկ ականջները այն որդեգրին՝ որ իր որդեգիր-ծնողքը կ'անտեսէր:

Անդառնալի էին դատաւորներու վճիռները. վաւերաթուղթերու վրայ կ'արձանագրուէին անոնց որոշումները վկաներու ներկայութեան. հակառակ պարագային, եթէ իր որոշումը զրօքէր, այդ դատին պարունակած տասներկու անգամ իրաւունքը կը վճարէր իբրեւ պատուհաս, և կը պաշտօնազրկուէր. փաստաբաններ, մեր արդի հասկացողութեամբ, գոյութիւն չունէին, այլ դատաւորին որոշումը կը յստակեցնէր ամէն խնդրի:

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ը

Ամուսական հարստութեան վեցերորդ և է՛ն նշանաւոր թագաւորն էր Համուրային, Ն. Ք. 1792-1750 տարիներուն, *Orientalia*, 1951, հատոր 20, էջ 481 և *Revue Biblique*, 1952, թիւ 4, Հոկտ. էջ 631: *Sin-muballit* որդին էր և նուաճողը *Larsab Rim-sin*ին. վարչական և իմացական բացառիկ արժանիքներով օժտուած անձնաւոր

րութեան մը հազուագիւտ հմայքը կը թողու իր ետին: Գրական բեղուն գործունէութիւն մը կը վկայեն իր իշխանութեան քառասուներկու տարիները, ուր կը յղացուին երկու շքեղ կրօնա-գրական երկեր՝ առաջինը «Enuma elish», «Երբ Վերէն» որ Բաբելական Ծննդոցն է, երկրորդ՝ այնքան հարազատօրէն մարդկային զգացումներով բաբախուն, «Gilgamesh»-ի գիւցազներգութիւնը:

Կրօնական եղաշրջման մը նախօրեա

Գանի վրայ բազմած Շամաօ՝ աւել-ասուծմէն, Համուրայի իր Օրինագիրքը ստանալու դիրքին մէջ:

կը գտնուինք, երբ Համուրայի՝ Մարտուք աստուածը Բաբելական Պանթէոնին գագաթը կը բարձրացնէ, և Իշթարին՝ «գերագոյն զիցուհւոյ» փառաբանանքը կը ներբողէ: Օրինագիրքի յառաջաբանին ընթերցումը, անոր խմբագրումը և հրատարակումը իր իշխանութեան վերջին օրերուն կը վերացնէ: Արարական ստուգաբանութեան լոյսին տակ, «հօրեղբայրը մեծ է» կը թարգմանուի Համուրայի բառը, տես Th. Bauer,

Die Ostkananäer, Leipzig, 1926, էջ 19, 61, մանաւանդ 53, որովհետեւ հարաւ-սեւեռական՝ հաւանաբար արարական ծագում ունի Բաբելական առաջին հարստութիւնը, այսինքն Ամոռականը, այն ապացոյցով թէ, Բաբելական չեն, այլ արարական շատ մը թագաւորական անունները այս արքայացեղին, տե՛ս Pierre Cruevillier, Commentaire du Code d'Hammourabi, Paris, 1938, էջ 4:

Ա Ճ Ը

Միջազգային ծաւալումով, պաշտօնական լեզուն Համմուրայեան շրջանին աքքատերէնն էր, իսկ սումերերէնը՝ մեռեալ լեզու, պաշտամունքի մէջ կը գործածուէր:

Արդի ժամանակներուն, աքքատերէնը կը հիմնուի իբրեւ լեզուագիտութիւն, Համմուրայեան Օրինագրքի թարգմանութեամբ, ուր դասական ոճարանութիւնը, իր յստակութեամբ, պարզութեամբ, գաղափարներու մերկութիւնը պատկերաւորելու իր ճիգով՝ յաճախակի, նախաբանին և վերջաբանին մէջ մանաւանդ, ամբողջ ստորաբարեւական գրականութեան մէջ, գրական շունչով յղացուած՝ իրաւաբանական հրաշակերտի մը կը վերածէր, զարբուր փոշիներէն սրբագործուած, այդ եզակի իմացական արտագրութիւնը:

ՈՒՐԻՇ ՕՐԻՆԱԳՐՔԻՐՈՒ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆԸ

Արեւելքի հնագոյն Օրէնագիրը չէ Համմուրային: Տակաւին վերջերս, Nifferի մէջ կատարուած հնագիտական պեղումներուն թաղքին, Իսինի թագաւոր Lipit-Ishtarի սումերերէնով խմբագրուած Օրինագրքին գիւտը, Համմուրայեանը կը կանխէ շուրջ մէկ ու կէս դարով, հրատարակուած F. R. Steeleի կողմէ, American Journal of Archaeologyի մէջ LI, 1947, էջ 658: A. Falkenstein, M. San Nicolo, Das Gesetzbuch Lipit-Ishtars von Isin, Orientalia, 1950, էջ 103-119: A. Goetze, The Laws of Eshnunna, Sumer 4, 1948. Նոյնը The Akkadian Law Code from Tell Harmal, Journal of Cuneiform Studies, 2, 1948, 72: Նոյնը, Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Edited by James B. Pritchard, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 160-3: M. San Nicolo, Rechts-

geschichtliches zum Gesetze des Bilalama von Eshnunna, Orientalia, 1949, 258-262: Երկու Օրինագրքերուն բաղդատութիւնը, կը գոյացնէ մեր մէջ այն համոզումը, թէ Համմուրայի օգտագործած է և բարեփոխած սումերական Օրինագիրքը:

Երկրորդ, Eshnunnaի Օրէնքներու հաւաքածոն՝ աքքատերէնով խմբագրուած, 1945-1947 տարիներուն, Պաղատէն տասը քիլոմէթր դէպի արեւելք, Tell-Harmalի մէջ գտնուեցաւ Taha-Baqirի կողմէ: Այն իրողութիւնը թէ հոն յիշատակուած է Bilalamaի ժամանակակիցը Իսինի Շու-իլի-չու թագաւորին՝ Նոլպապը Lipit-Ishtarի, թըւականի ճշգումը կը դիւրացնէ, այսինքն Ուրի երրորդ հարստութենէն վերջ անմիջապէս, G. Conteneau, La Civilisation d'Assur et de Babylone, 1591, Paris, էջ 305:

Արդարեւ, նախագոյութիւնը սումերերէն և աքքատերէն երկու Օրինագրքերուն, և անոնց ազդեցութիւնը Համմուրայեանին կազմութեան վրայ, ակներեւ է և անուրանալի. սակայն այս հաստատումը, չնսմացնէր երբեք իր մէջ, հանճարեղ օրէնագիրը, կեանքի փորձառութիւններէն խմայտացած գրական տեսարանը՝ գաղափարական իր իւրայատուկ խառնուածքով, անխոնջ, անչահախողիր առաքեալը, իր հօտին երջանկացման ճամբուն վրայ:

Իսկ Հին Կտակարանի օրինական մասերուն հետ, ի՞նչպէս բացատրել Համմուրայեանին հանդիսութիւնները. նախ, ուղղակի ազդեցութիւն մը՝ հրեայ դպիրներուն կողմէ բեւեռագիր լեզուին գիտութիւնը, և այդ գրականութեան ծանօթութիւնը, վարկածային և քմահաճային ենթագրութիւն մըն է լոկ, գրական ապացոյցի չգոյութեամբ՝ հերքելի. սակայն, սեմական նոյնացեղ ըլլալու պարագան, հասարակաց բարքերու և հասկացողութիւններու գիւրըմբռնելի հանգամանքը, սեմական տարբերու գոյութիւնը Բաբելոնի մէջ, որոշ չափով կ'արդարացնեն այդ նմանութիւններուն գոյութեան իրաւունքը. տակաւին, քարկոթոյին գազաթը, ճամաչէն՝ արեւ-աստուածմէն է որ կը ստանայ Համմուրայի իր Օրինագիրքը, մինչ Հնդամատեանի օրէնքները Ենոփայի կողմէն տրուեցան Մովսէսի. բոլորովին հակառակ են իրարու երկու գրութիւններու գիրքը:

հակառակ Շամաշի հովանաւորող կեցուածքին արձանագրութեան վերեւ, Համմուրային է որ կը ստանձնէ իր օրէնքներուն վարկը, թէ՛ յառաջարանին և թէ՛ վերջաբանին մէջ, իր երկրին. արդարութիւնը ինք է որ հաստատեց երկրին մէջ, և ոչ թէ Շամաշը, մինչդեռ լոկ գործիք մըն էր Մովսէս, և սրբազան օրէնագրութիւնը, եհովայով էր պայմանաւոր՝ գերծ ասորաբաբելական բազմաստուածեան լարիւրին թոսէն:

Յայտուն կերպով կը շեշտաւորուի տարբերութիւններու շարքը երկու Օրինագրքերու միջև. շատ մը ծիսական կանոնագրութիւններ և զուտ կրօնական օրէնքներ կը պարունակէ Հնգամատեանը. մինչ, հակառակ մեր վերեւ ակնարկած կրօնական եղաշրջման, քաղաքային Օրինագիրքի մը պարունակութեան բնոյթը կը պարզէ Համմուրայեանը, առաւելաբար, պատրաստուած՝ եզերային հողամասին եփրատի և Տիգրիսի, և հոն բնակող վաճառականութեամբ մեծապէս յառաջացեալ զանգուածի մը. իսկ Պաղեստինի պէս չոր երկրամասի մը համար յօրինուած են Սուրբ Գրական Օրէնքները, և հողամշակ հասարակութեան մը, որ վաճառականական և ընկերային զարգացումի, ցած մակարդակի մը վրայ կը գտնուէր, բաղդատարար. ընկերային յառաջդիմութեան հարց մը չէ սակայն կրօնքը լոկ. ինչ որ կը վերաբերի կրօնական ներհայեցութեան, Հնգամատեանեան հաւաքածոն, Համմուրայեան Օրինագիրքը մեծապէս կը գերազանցէ: George A. Barton, *Archaeology and the Bible*, Philadelphia, fifth edition, 1927, էջ 368:

ԱՐԺԵՔԸ

Իրաւաբանին՝ իբրեւ օրէնքներու հաւաքածոյ, մեկնիչին՝ իբրեւ բաղդատութեան եզր, բեւեալեանին՝ իբրեւ լեզուական առաջձ, հնութեան պատմագիրին՝ իբրեւ ընկերային, մշակութային մարդերու վառ պատկերացում, այս գլուխ-գործոց երկը, մեր երախտագիտական զգացումները կը գրգռէ:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

La loi de Hammourabi, V. Scheil, Paris, 1903, երրորդ հրատարակութիւն 1906: Die

Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zu mosaïschen Gesetzgebung sowie zu den XI Tafeln, Dr. David H. Müller, Wien, 1903: Die Gesetze Hammurabi in umschrift und übersetzung, Hugo Winckler, Leipzig, 1904: Նոյն հեղինակին կողմէ, Die Gesetze Hammurabis խորագրով, 1906, Der Alte Orient մատենաշարին մէջ, Հորրորդ հատոր: Hammurabi's Gesetz, J. Kohler und F. E. Peiser, Leipzig, 1904: The Code of Hammurabi, R. F. Harper, London, 1904: Altorientalische Texte und Bilder, Gressmann, Tübingen, 1909, էջ 140-171: Rechtsvergleichende studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Koschaker, Leipzig, 1917: Etude sur le droit babylonien, les lois assyriennes, et les lois Hittites, Edouard Cuq, Paris, 1929: Leggi dell' Asia Anteriore Antica, Roma, 1929, G. Furlani: Die Gesetzstelle Chammurabis, Dr. Wilhelm Eilers, Leipzig, 1932, Der Alte Orient մատենաշարին մէջ, XXXI հատոր: Commentaire du code d'Hammourabi, Pierre Cruevilhier, Paris, 1938: Codex Hammurabi, Transcriptio et Versio Latina, Editio Tertia, A. Pohl S. J. և R. Follet S. J. Roma, 1950: Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Edited by James B. Pritchard, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 164-180:

ՀԱՆԳԵՍՆԵՐ

Revue D'Assyriologie. — Zeitschrift für Assyriologie. — Journal of Cuneiform Studies. — Archiv Orientalni. — Archiv für Orientforschung. — Orientalia. — Journal of Near Eastern Studies. — Revue Biblique. — Sumer. — Orientalistische Literaturzeitung. — Beiträge zur Assyriologie. — Rivista degli Studi Orientali:

ՀԱՄԱՐՆԵՐՈՒՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

ՀԱՄԱԶԱՅՆ ՆԻՒԹԻ

1-5՝ Ծանրակշիռ արարքի մը մէջ, վկայի մը կամ դատասէրի մը կողմէ գործըւած յանցանքներ, դատաւորի մը կողմէ, որ իր արձակած վճիւր փոփոխած է:

6-25՝ Պարզ գողութիւն, խորտակումով գողութիւն, գողակցութիւն:

26-41՝ Զինուորական աւատներ:

42-52՝ Ագարակավարձ, և փոխ գրականով:

53-59՝ Կամովին կամ անհոգութեամբ

գաշտերու պատճառուած փեսաներ:

60-65՝ Անմշակ հողի մը վերածումը

մրգաստանի մը կամ արմատեաց դաշտի:

90-97՝ Տոկոսով փոխ:

100-107՝ Մասնակցութեամբ ընկերա-

կցութիւն:

108-112՝ Պանդոկապետի մը կամ փո-

խազրիչի մը կողմէ գործուած յանցանքներ:

113-119՝ Պահանջատէրի մը իշխանու-

թեան գեղծումը:

120-126՝ Աւանդ:

127-164, 178-182՝ Ամուսնացած կի-

ներ կամ կրօնաւորուհիներ:

165-177, 183-184՝ Հօր կամ ամուս-

նոյն ինչքին վրայ այրիին և զաւակներուն իրաւունքները:

185-193՝ Որդեգրում:

194-214՝ Հարուածներ և վէրքեր,

վիժում:

215-240՝ Դժիշկներ, ճարտարապետ-

ներ և նաւավարներ:

241-255՝ Եզրի մը կամ էջի մը վար-

ձումը, պատասխանատուութիւնը վարձա-

կալին:

257-258, 261, 273-274՝ Երկրագործի

մը, եղնարածի մը, հովիւի մը, օրավար-

ձով արհեստաւորի մը թոշակը:

263-267՝ Անասնապահապանի մը՝ պա-

տասխանատուութիւնը:

259-260՝ Երկրագործական գործիքնե-

րու գողութիւն:

275-277՝ Նաւու մը վարձագիրը:

278-282՝ Ստրուկի մը գնումը: Տե՛ս,

Etude sur le droit babylonien, les lois assyriennes et les lois hittites, Edouard Cuq, Paris, 1929, էջ 9-10:

Մեր թարգմանութիւնը կատարուած է ուղղակի բեեռագիր քնագրէն, հրատարակուած Ant. Deimelի կողմէ, Codex Hammurabi հատորին մէջ, Romae, 1930:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՔԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԳՈՐԾԻՍ ՎՐԱՅ

Հայ բուսաբաներու արժեքը մեր Գիտական լեզուին առջեւ. — Մշակեալ կամ ընտանի բերքերու, բոյսերու — արմաթ, ընդեղէն, պտուղներ, բանջարեղէնք — անունները այնքան մեկին և որոշ են որ Հայ Բուսապատումը կամ Բառագիրը զայնս ճշգրտու, անոնց վրայ բանավիճելու կամ նոր անուն մը հնարել — կերտելու տաղտուկէն զերծ է այլեւս: Գրաւոր լեզուին թէ անգիրին մէջ հաւասարապէս գործածական են անոնք ու մեր ոսկեղենիկ մատենագրութիւնն ալ ի կիր արկեր է: Բայց վայրի բոյսերու, բանջարներու ևն անուններուն գալով, խնդիրը կը տարբերի. անոնցմէ մաս մը միայն յիշուած կը գտնենք մեր նախնեաց մատենագրութեան մէջ, Հայ Բժշկական Մատենագրութիւնն ալ օտար նոյն գիտութեանց ազդեցութեան տակ, քիչ անգամ ուշագիւր եղեր է օտար բուսանունին քով բնիկ հայերէնը դնելու, արդ ըսել է որ մեր անգիր գրութիւնն է որ աւանդապահը եղեր է վայրի բուսոց անուններուն, ինչպէս և ընտանի բուսոց: Եթէ մեր ոսկեղենիկ մատենագիրներէն մէկը պատճառ մը ունենար բուսոց վրայ ալ ճառելու, կամ, պահ մը ըսենք բուսաբանութիւն մը գրէր, իր թուած բուսաբաները նոյնը չպիտի՞ ըլլային այսօրուան անգիր գրութեան մէջ լսուածներուն հետ: Մէկ քանի յիշուածներն ալ բաւական են մեր այս ըսածները հաստատելու: Գաղ (astragale, ֆէլֆէ) բուսաբանը Եօղկաթէն ու Կիլիկիայէն մինչև Սվազ և աստի մինչև Վան ու ի Կովկասահայտ կը լսուի ժողովուրդին բերնին մէջ, նոյնն է որ կը լսուի 1600 տարի առաջ Մերութանի բերնին մէջ, երբ սա կը զգուշացնէր Աղուանից Ուռնայր թագաւորը ձեռն մխելէ Հայոց անպարտելի Սպարապետը ամենին Մուշեղի, ըսելով՝ «Աստ արկեր զգալի գիրկս, բայց թէ ժողովել կարիցես՝ մեծ զարմանք իցեն» (Բիւզ. Փաւստ.): Դարձեալ ի Մեծ թէ ի Փոքր